

Samoefikasnost majki dece sa oštećenjem vida predškolskog uzrasta

Snežana M. Nikolić^{a*}, Vesna J. Vučinić^{b**}, Marija M. Anđelković^{b***},
Aleksandra B. Grbović^{b****}

^a Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović”
sa domom učenika, Novi Sad, Srbija

^b Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Uvod: Samoefikasnost majki predstavlja uverenje da su sposobne da efikasno odgovore na zahteve roditeljske uloge i pozitivno utiču na razvoj svog deteta. *Cilj:* Cilj istraživanja je utvrđivanje odnosa između samoefikasnosti majki dece sa oštećenjem vida i sociodemografskih karakteristika (starost, obrazovni nivo, bračni i radni status). *Metod:* Uzorak su činile 42 majke dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama predškolskog uzrasta uključenih u programe rane intervencije. Za potrebe prikupljanja podataka primenjena je Skala za procenu samoefikasnosti roditelja u ranoj intervenciji (*The Early Intervention Parenting Self-Efficacy Scale – EIPSES*). *Rezultati:* Zaposlenost se izdvojila kao značajan činilac samoefikasnosti majki dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama. Zaposlene majke pokazale su veći stepen uverenja da su sposobne da odgovore na zahteve koje nameće uloga roditelja ($p=.001$), a istovremeno očekuju više od stručnjaka iz podrške ($p=.006$). Nije utvrđena statistički značajna povezanost doživljene samoefikasnosti majki sa starošću, bračnim statusom i stepenom obrazovanja. *Zaključak:* U budućim istraživanjima usmerenim na samoefikasnost roditelja dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama analizom bi trebalo obuhvatiti specifične oblasti njihovog angažovanja, kao što su spremnost za učenje Brajevog pisma, razumevanje potreba vezanih za vizuelno funkcionisanje i prilagođavanje okruženja, kao i neke karakteristike ličnosti i međugeneracijske karakteristike roditeljstva.

Cljučne reči: samoefikasnost majki, kompetentnost majki, sociodemografske karakteristike majki, deca sa oštećenjem vida

Korespondencija: Vesna Vučinić, vesnavucinic@fasper.bg.ac.rs

* <https://orcid.org/0009-0002-0827-0534>

** <https://orcid.org/0000-0003-4985-5694>

*** <https://orcid.org/0000-0003-2461-2725>

**** <https://orcid.org/0000-0002-1581-7481>

Napomena: Rad je finansiran od Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, broj ugovora 451-03-137/2025-03/200096

Uvod

Samoefikasnost se u opštem smislu definiše kao uverenost u sposobnost obavljanja neke aktivnosti/posla (Rahayu & Mangunsong, 2020). Kao odraz samopouzdanja koje osoba ima u svoju sposobnost da obavi zadatak (Foster et al., 2023; Jablan et al., 2019), samoefikasnost je dinamička dimenzija, koja varira u zavisnosti od potreba i zadatka, spoljnih varijabli i prethodnog iskustava osobe (Tazouti & Jarlégan, 2019).

Koncept roditeljske samoefikasnosti odnosi se na verovanje roditelja u svoju sposobnost da pozitivno utiču na razvoj deteta (Rahayu & Mangunsong, 2020) i ključni je činilac za roditeljsko suočavanje sa izazovima koji se neminovno javljaju tokom odgajanja deteta, kao i za otpornost na te izazove (Bates, 2020). Uverenost u sposobnost pronalaženja adekvatnih strategija za suočavanje sa izazovima i postizanje onog što su naumili (Fang et al., 2021) ima presudnu ulogu u načinu na koji roditelji dece sa smetnjama u razvoju ispunjavaju svoje obaveze (Yazicioğlu et al., 2024). Strategije suočavanja, sa jedinstvenim izazovima u brizi za dete, mogu značajno da utiču na mentalno zdravlje, nivo stresa i opšte blagostanje roditelja dece sa smetnjama u razvoju (Datu et al., 2024).

Viši nivo roditeljske samoefikasnosti preduslov je boljih ishoda u domenu emocionalnog blagostanja i sveukupne dobrobiti deteta (Auriemma et al., 2022), a njihovo samopouzdanje utiče na razvoj deteta, savladavanje zadataka, veština i psihosocijalno funkcionisanje (Fang et al., 2021). Visoka samoefikasnost i osećaj kompetentnosti za ispunjavanje uloge roditelja ishoduju pozitivnim efektima na razvoj i svakodnevne kompetencije deteta (Fu et al., 2023), kao i na fizičko zdravlje majki (Rasheed, 2022). S druge strane, niska samoefikasnost kod roditelja može da bude izvor stresa, ili da ga pogorša i umanjí sposobnost da efikasno podrže svoju decu (Sarimski et al., 2012). Dostupnost i kvalitet socijalne podrške imaju važnu ulogu u ublažavanju efekata stresa (Rahayu & Mangunsong, 2020). Otpornost na izazove i socijalna podrška mogu da ublaže negativne efekte novonastalog porodičnog tereta na psihološko zdravlje roditelja dece sa smetnjama u razvoju (Rakap & Vural-Batik, 2024).

Kvalitet socijalnih interakcija i podrške zavisi od samoefikasnosti, i obrnuto, a sociodemografske karakteristike roditelja i deteta (pol, starost, zanimanje, bračni status, uzrast i pol deteta, stepen i vrsta smetnji kod deteta itd.) mogu da budu povezane kako sa njihovom samoefikasnošću, tako i sa socijalnom podrškom, stresom, prihvatanjem deteta i kvalitetom života porodice (Egger, 2024; Fang et al., 2021; Feng et al., 2022; Siu & Hui, 2021; Yusiana et al., 2024). Na nivo samoefikasnosti i kvalitet roditeljstva može da utiče uključenost u proces nege i učešće u transdisciplinarnom timu tokom procene razvoja deteta (Bates, 2020), prethodno iskustvo u negovanju dece, emocionalni status roditelja, znanje o dijagnozi i njenim posledicama,

temperament, kao i situacioni faktori poput materijalnog statusa, formalne i neformalne socijalne podrške (Coleman & Karraker, 2000; Lupón et al., 2023).

Izostanak recipročne interakcije između roditelja i njihove dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama, zbog obostranih ograničenja u čitanju/razumevanju jezika gestova, izraza lica, osmeha i pogleda (Peltokorpi et al., 2024), odražava se na samoefikasnost roditelja. Iskustva i očekivanja majki dece sa smetnjama u razvoju, koje su podelile 18 ispitanica, ukazuju na to da im je potrebna sveobuhvatna podrška usled preuzete roditeljske uloge koju nisu očekivale i pratećih promena u načinu života, uključujući uticaj na porodičnu strukturu i potrebu za usvajanjem novih, često nepoznatih rutina. Majke ističu da im je podrška neophodna u više oblasti: očuvanje mentalnog i fizičkog zdravlja, rešavanje problema sa uspostavljanjem ritma sna i budnosti, sticanje kompetencija za podsticanje socijalnih veština i samostalnosti deteta, briga o lečenju i budućnosti deteta, razumevanje stručnog rečnika i praćenje uputstava za tretman i terapiju (Alataş et al., 2025; Klawetter et al., 2021), kao i u oblasti kognitivnog i jezičkog razvoja deteta, njegovog učešća u igri, učenju i svakodnevnim kućnim aktivnostima (Kong & Yasmin, 2022). Sposobnost roditelja da osiguraju adekvatan odgovor na detetove promenljive razvojne potrebe od posebnog je značaja za rast i razvoj (Mitić, 2014), jer niska samoefikasnost povlači za sobom naučenu bespomoćnost i nedostatak inicijative za rešavanje problema (Gindrich, 2021).

Roditeljska samoefikasnost je veoma važna nakon rođenja deteta (Jones & Prinz, 2005; Mitić, 2014). Često se poistovećuje sa samoefikasnošću majke (Kong & Yasmin, 2022), koja podrazumeva osnovnu negu i brigu, emocionalnu toplinu, bezbednost, stimulaciju, stabilnost i rešavanje zdravstvenih problema (Gibaud-Wallston & Wandersman, 2001). U kontekstu razmatranja roditeljske samoefikasnosti i porodičnih karakteristika Đesulat i saradnici ističu da specifičnost sadržaja ovog konstrukta nije dobro shvaćena i da je u istraživanjima zanemarena razlika između opšte i samoefikasnosti specifične za zadatak (Gessulat et al., 2023). Složenost ove problematike ilustruju zaključkom da su opšta i samoefikasnost za zadatak odvojene dimenzije i da brojni faktori utiču na oba konstrukta. Tako su, na primer, roditelji koji imaju univerzitetsko obrazovanje bili samoefikasniji u domenu odgovornog korišćenja savremenih medija, roditelji čiji maternji jezik nije jezik sredine u kojoj žive bili su manje efikasni u brizi za dete sa smetnjama u razvoju, što ukazuje da je prilikom planiranja podrške neophodno razmatranje brojnih razlika (Gessulat et al., 2023) i uzimanje u obzir nivoa roditeljske samoefikasnosti (opšta, posebna, specifična) (Coleman & Karraker, 2003; Fang et al., 2021).

Na samoefikasnost majki utiče kvalitet bračnih odnosa, kao jedna od ključnih komponenti dobrobiti porodice (Kersh et al., 2006). Samohrane majke su, prema rezultatima više istraživanja, izložene složenim zahtevima zadovoljavanja emocionalnih i finansijskih potreba porodice i izazovima

povezanim sa odgajanjem deteta (McStay et al., 2014a; Peden et al., 2005), dok se majke koje žive u bračnoj zajednici oslanjaju na pomoć supružnika i članova njegove porodice, što im omogućava viši nivo samoefikasnosti (Cohen et al., 2016). Majkama život bračnoj zajednici predstavlja važan činilac za povećanje roditeljske efikasnosti, a očevima je značajnija socijalna podrška (Kersh et al., 2006).

U jednom ranijem istraživanju nesigurnost u svoju spremnost da zadovolje potrebe dece sa oštećenjem vida izrazilo je 87.3% od 47 majki, dok je čak 96.5% izrazilo zabrinutost za budućnost svog deteta (Tröster, 2001). Navedene rezultate autor povezuje sa nivoom stresa kod ispitanica. Prema nekim podacima klinički značajan stres primećen je kod više od jedne trećine majki u prvoj godini života deteta, a očekivano je da će se zadržati i kasnije (Dale et al., 2019; Vučinić i Anđelković, 2021; Tröster, 2001). Iako se suočavaju sa složenim zahtevima vezanim za negu deteta sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama, majke nalaze način da preuzmu ulogu neposrednog negovatelja, tragaju za informacijama, planiraju i pronalaze instrumentalnu podršku i jačaju samoefikasnost (Waters & Friesen, 2019).

Samoefikasnost roditelja i posvećenost roditeljstvu mogu biti povezani sa stalnim zaposlenjem i osećajem spremnosti za ispunjavanje dvostruke uloge (Cinamon et al., 2007). Svrshodno radno angažovanje i realizacija vlastitih profesionalnih potencijala van kuće može da relaksira majke dece sa smetnjama u razvoju od celodnevnih negovateljskih obaveza, prevenira neželjene psihopatološke posledice stresa (Pritvorova et al., 2021) i utiče pozitivno na samoefikasnost. Istovremeno kombinovanje radnih i porodičnih uloga čini majke visoko ranjivim i odražava se na njihovu procenu kvaliteta majčinstva (Cinamon et al., 2007), što svakako može da zavisi od funkcionalnog statusa deteta i zahteva radnog mesta. U studiji koja je obuhvatila 230 bračnih parova roditelja dece sa ili bez smetnji u razvoju utvrđeno je da su majke, uprkos angažovanju na radnom mestu, posvećivale više vremena podizanju dece i pružanju emocionalne topline nego njihovi supružnici (Milkie et al., 2002).

Bitan činilac roditeljske samoefikasnosti je edukacija i učešće u timovima za ranu intervenciju, posebno kod roditelja dece mlađe od pet godina (Hohlfeld et al., 2018). Pozitivan uticaj rane intervencije na samoefikasnost majki potvrđen je u istraživanju kvaliteta neposredne interakcije majka-dete u porodicama koje su bile uključene u programe rane intervencije (Boyce et al., 2017). Istraživanjem je obuhvaćeno 89 porodica i na osnovu praćenja ponašanja majki tokom kućnih poseta rezultati su pokazali da su postale samoefikasnije, posebno u domenu podsticanja govorno-jezičkog razvoja i regulacije ponašanja kod deteta.

Cilj rada

Cilj istraživanja je utvrđivanje odnosa između samoeфикаsnosti majki dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama i njihovih sociodemografskih karakteristika (starost, obrazovni nivo, bračni i radni status).

Metode

Uzorak

Uzorak su činile 42 majke dece sa oštećenjem vida i dodatnim smetnjama u razvoju uključene u programe rane intervencije pri Školi za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović” sa domom učenika u Novom Sadu, Školi za učenike oštećenog vida „Veljko Ramadanović” u Zemunu i Centru za zaštitu odojčadi, dece i omladine Zvečanska – Centru za rani razvoj Impuls, Beograd. Starost majki je bila od 27 do 51 godine ($M = 36.35$, $SD = 5.85$). Više od polovine ima srednju školu (57.1%), zaposlene su sa punim radnim vremenom ili su na bolovanju (71.4%), skoro isti procenat živi u braku (73.8%). Osnovni sociodemografski podaci o ispitanicama, prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1

Osnovne karakteristike uzorka (N=42)

		f	%
Starost majki	Mlađe od 35 godina	17	40.5
	35 godina i više	25	59.5
Stepen obrazovanja	Srednja škola	24	57.1
	Viša škola i fakultet	18	42.9
Radni status	Zaposlene (puno radno vreme)	21	50.0
	Zaposlene (bolovanje zbog nege deteta)	9	21.4
Bračni status	Nezaposlene	12	28.6
	U braku	31	73.8
	Razvedene	11	26.2

Instrumenti

Podaci o samoeфикаsnosti majki dece sa oštećenjem vida i višestrukim smetnjama prikupljeni su korišćenjem Skale za merenje roditeljske samoeфикаsnosti u ranoj intervenciji (*The Early Intervention Parenting Self-Efficacy Scale – EIPSES*, Guimond et al., 2008, 2014). Skala sadrži 16 tvrdnji i ima dvodimenzionalnu strukturu koja obuhvata: *Očekivanja roditelja od programa podrške* i *Kompetencije roditelja*. Prva dimenzija meri uverenja roditelja o uticaju spoljašnjih faktora, kao što su rana intervencija, porodične prilike i podrška zajednice u razvoju deteta (ajtemi: 3, 4, 5,

6, 7, 8, 10, 12, 15, 16). Primeri ajtema: *Razvoj deteta teče urednije ako sa njim rade stručnjaci za ranu intervenciju nego ako to čine samo roditelji. To koliko dete zna i ume ne zavisi od roditelja, već od porodičnih prilika, najbliže okoline i programa za ranu intervenciju.* Druga dimenzija odražava roditeljsku kompetenciju, odnosno uverenja roditelja o sposobnostima da pozitivno utiču na razvoj deteta (ajtemi 1, 2, 9, 14). Primeri ajtema: *Zahvaljujući tome što umem da prepoznam šta je za njega dobro, moje dete može brže da napreduje. Ukoliko moje dete ima neki problem, uvek nađem način da mu pomognem, odnosno znam kako da pomognem svom detetu da napreduje.* Ispitanici na tvrdnje daju odgovor na sedmostepenoj skali Likertovog tipa: (1) uopšte se ne slažem, (2) delimično se ne slažem, (3) ne slažem se, (4) nemam mišljenje / neutralna sam, (5) slažem se, (6) delimično se slažem, (7) potpuno se slažem. Ajtemi 3, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 15, 16 obrnuto se skoruju, tako da viši skorovi odražavaju viši nivo samoefikasnosti. Skala ima dobru unutrašnju konzistentnost, Kronbahova alfa za skalu u celini je 0.89 (prva dimenzija 0.88, druga 0.81) (Guimond et al., 2008, 2014).

Sociodemografski podaci o majkama prikupljeni su posebnim upitnikom kreiranim za ovo istraživanje. Upitnici su dati u štampanoj formi i u elektronskoj formi preko Google platforme.

Obrada podataka

Statistička obrada podataka urađena je pomoću paketa IBM SPSS (*Statistical Package of Social Science*) verzija 25. U obradi podataka korišćena je deskriptivna statistika, t-test nezavisnih uzoraka i jednofaktorska analiza varijanse (ANOVA).

Rezultati

Deskriptivni podaci dobijeni na Skali za merenje roditeljske samoefikasnosti u ranoj intervenciji prikazani su u Tabeli 2. Na osnovu vrednosti aritmetičkih sredina (AS) i standardnih odstupanja (SD) može se zaključiti da majke iskazuju visok stepen slaganja sa većinom ajtema, izuzev na ajtemima 5, 6, 8 i 12, koji pripadaju dimenziji *Očekivanja roditelja od programa podrške*. Najviši stepen slaganja je za tvrdnje *da je korisno raditi sa stručnjakom za ranu intervenciju kao deo tima koji radi sa detetom* (AS=6.50, SD=1.13) i *ukoliko neko iz tima za ranu intervenciju ima problem sa detetom, roditelj je uvek tu da pomogne ili dâ sugestije* (AS=6.30, SD=1.21). Najniži stepen slaganja je sa tvrdnjom *da razvoj deteta teče urednije ako sa njim rade stručnjaci za ranu intervenciju, nego ako to čine samo roditelji* (AS=1.54, SD=1.38). Navedeni rezultati ukazuju na značaj učešća roditelja u radu tima, što treba da ih čini samoefikasnijim i samopouzdanijim.

Tabela 2*Srednje vrednosti i disperzija skorova na ajtemima primenjene Skale*

<i>Ajtemi</i>	AS	SD
1. Ukoliko moje dete ima neki problem, uvek nađem način da mu pomognem.	6.11	1.08
2. Zahvaljujući tome što umem da prepoznam šta je za njega dobro, moje dete može brže da napreduje.	6.09	1.05
3. Kada je dete uključeno u ranu intervenciju, roditelji malo toga mogu da urade jer razvoj deteta ne zavisi toliko od njih.	5.04	1.78
4. Ukoliko neko od članova tima za ranu intervenciju ima problem sa mojim detetom, uvek mogu da pomognem, da dam neke sugestije.	6.30	1.21
5. Razvoj deteta teče urednije ako sa njim rade stručnjaci za ranu intervenciju, nego ako to čine samo roditelji.	1.54	1.38
6. Čak i dobar roditelj možda nema veliki uticaj na to kako se dete oseća.	3.45	1.78
7. Zapažam da je korisno kada radim sa stručnjacima za ranu intervenciju kao deo tima koji radi sa mojim detetom.	6.50	1.13
8. Često osećam tugu ili ljutnju zato što nema dovoljno usluga u zajednici koje odgovaraju mom detetu i našoj porodici.	3.14	1.95
9. Ako moje dete može da nauči nešto brzo, verovatno je to zbog toga što znam kako da mu pomognem da uči nove stvari.	5.07	1.59
10. To koliko dete zna i ume ne zavisi od roditelja, već od porodičnih prilika, najbliže okoline i programa za ranu intervenciju.	4.42	2.02
11. Uglavnom imam snage da se nosim sa usponima i padovima roditeljstva.	6.19	1.32
12. Brinem da li sam dovoljno dobar roditelj zbog zahtevnih obaveza koje troše moje vreme i energiju.	3.14	2.28
13. Kada je moje dete bolesno, osećam da ne mogu ništa da učinim da mu pomognem, kao ni drugi članovi moje porodice.	5.07	1.79
14. Tokom protekle godine napredovao sam u naporima da postanem bolji roditelj.	6.14	1.37
15. Bez obzira na to koliko se trudim, čini mi se da jednostavno ne mogu da pronađem način da dobijem usluge za dete i porodicu.	4.69	1.80
16. Karakteristike koje je rođenjem dete donelo na svet važnije su od bilo čega što roditelji mogu da učine za njega.	4.52	2.00

U skladu sa rezultatima na pojedinim ajetemima rezultati pokazuju da su prosečne vrednosti odgovora na dimenziji Očekivanja roditelja od programa podrške niže od vrednosti na dimenziji Kompetencije roditelja, što se odražava i na ukupan rezultat (Tabela 3). Na osnovu prikazanih vrednosti može se zaključiti da između samoefikasnosti u ranoj intervenciji i starosti majki ne postoji značajna razlika, kao ni između dve starosne kategorije, mlađih i starijih od 35 godina.

Tabela 3

Starost i srednje vrednosti odgovora majki na Skali u celini i subskalama

	Do 35 godina (N=17)	35 godina i više (N=25)	t	p
	AS ±SD			
Subskala očekivanja	4.38 ± 0.82	4.20 ± 0.91	.667	.509
Subskala kompetencije	5.80 ± 0.94	5.89 ± 0.86	-.287	.775
Total EIPSES	4.86 ± 0.79	4.82 ± 0.69	.184	.855

U Tabeli 4 prikazani su rezultati provere povezanosti stepena obrazovanja majki sa samoefikasnošću u ranoj intervenciji. Na osnovu dobijenih rezultata može se videti da ne postoje značajne razlike u samoefikasnosti majki, kao ni na dva posmatrana faktora u odnosu na stepen obrazovanja.

Tabela 4

Samoefikasnost majki u ranoj intervenciji i stepen obrazovanja

	Srednja škola (N=24)	Viša škola i fakultet (N=16)	t	p
	AS ±SD			
Subskala očekivanja	4.27 ± 0.93	4.30 ± 0.85	-.093	.926
Subskala kompetencije	5.78 ± 0.93	5.92 ± 0.85	-.484	.631
Total EIPSES	4.81 ± 0.78	4.88 ± 0.69	-.269	.789

U tabeli 5 prikazani su rezultati provere povezanosti radnog statusa majki sa samoefikasnošću u ranoj intervenciji. Na osnovu rezultata ANOVA testa može se zaključiti da je radni status majki povezan sa samoefikasnošću u ranoj intervenciji i njihovim očekivanjima od programa podrške. *Post hoc* testom utvrđeno je da zaposlene majke sa punim radnim vremenom imaju najviši nivo doživljene roditeljske samoefikasnosti u ranoj intervenciji ($p=0.001$) i veća očekivanja od programa podrške u odnosu na nezaposlene majke, kao i one koje su i zaposlene ali na dužem odsustvu zbog nege deteta.

Tabela 5*Samoeфикаsnost majki u ranoj intervenciji i radni status*

	Zaposlene (N=21)	Zaposlene (na dužem odsustvu) (N=9)	Nezaposlene (N=12)	F	p
	AS ±SD				
Total EIPSES	5.25 ± 0.62	4.70 ± 0.67	4.31 ± 0.60	7.977	.001
Subskala očekivanja	4.67 ± 0.81	4.11 ± 0.92	3.71 ± 0.58	5.925	.006
Subskala kompetencije	6.05 ± 0.71	5.75 ± 0.81	5.58 ± 1.17	1.190	.315

Statistička značajnost na nivou od 0.05

U tabeli 6 prikazani su rezultati provere povezanosti bračnog statusa majki dece sa oštećenjem vida sa samoeфикасношću u ranoj intervenciji. Utvrđeno je da ne postoje značajne razlike u samoeфикаsnosti majki u ranoj intervenciji u odnosu na bračni status. U nekim slučajevima samohrane majke imale su čak i neznatno više prosečne ocene, ali razlike su minimalne i bez statističkog značaja.

Tabela 6*Samoeфикаsnost u ranoj intervenciji i bračni status majki*

	U braku (N=31)	Samohrane majke (N=11)	t	p
	AS			
Total EIPSES	4.83 ± 0.70	4.87 ± 0.82	-.171	.865
Subskala očekivanja	4.24 ± 0.84	4.36 ± 0.99	-.372	.712
Subskala kompetencije	5.85 ± 0.91	5.86 ± 0.85	-.028	.978

Diskusija

Istraživanje je imalo za cilj da utvrdi povezanost nivoa samoeфикаsnosti majki dece sa oštećenjem vida predškolskog uzrasta koja su uključena u program rane intervencije i nekih sociodemografskih činilaca. Analizom dobijenih rezultata može se zaključiti da majke visoko ocenjuju značaj eksterne podrške i timskog pristupa u ranoj intervenciji, što potvrđuje nalaze više studija (Klawetter et al., 2023; Ely et al., 2020; Hohlfeld et al., 2018). Majke se većinski slažu sa tvrdnjom da je korisno raditi sa stručnjacima za ranu intervenciju, prepoznaju sopstvenu ulogu, značaj multidisciplinarnog pristupa (Bates, 2020; Peltokorpi et al., 2024) i potrebu da se razvoj deteta odvija u porodičnom okruženju uz uključenost roditelja u programe rane intervencije (Boyce et al., 2017; Hohlfeld et al., 2018).

Starosti majki nije se pokazala kao značajan činilac samoefikasnosti, što je u skladu sa nalazima prethodnih studija (Jackson, 2000; Keresteš et al., 2011), mada neki autori ističu da životno iskustvo i/ili prethodno iskustvo u odgajanju dece može da učini majke samoefikasnijim (Fang et al., 2021).

Rezultati dobijeni u našem istraživanju pokazali su da obrazovni nivo majki ne utiče značajno na samoefikasnost, što je delimično u skladu sa novijim studijama (Fang et al., 2021; Gessulat et al., 2023). Naime, na osnovu pregleda 30 radova o povezanosti samoefikasnosti roditelja sa brojnim činiocima, objavljenih posle dvehiljadite godine, Fang i saradnici izneli su zaključak da je u tri studije utvrđena pozitivna povezanost sa nivoom obrazovanja, a u pet da povezanosti nema (Fang et al., 2021). Ovo se možda može objasniti činjenicom da specifično znanje o oštećenju vida, veštine neophodne za rad sa detetom i kvalitet podrške iz okruženja mogu da imaju snažniji efekat na majčinsko uverenje o sopstvenoj sposobnosti nego nivo formalnog obrazovanja (Анђелковић и Вучинић, 2017), ali i da su roditelji nižeg nivoa obrazovanja manje opterećeni složnošću situacije i stoga sigurniji u svoju roditeljsku ulogu.

Nezavisno od neravnomerne distribucije ispitanica u našem uzorku u odnosu na radni status, zaposlenost majki pokazala se kao značajan faktor u doživljaju roditeljske samoefikasnosti i očekivanjima od programa podrške, ali ne i u samopercepciji roditeljske kompetencije. Ovo ukazuje na kompleksan odnos između socijalno-ekonomskog statusa, angažmana van kuće i uloge roditelja u ranoj intervenciji. Majke zaposlene sa punim radnim vremenom pokazale su statistički značajno viši nivo roditeljske samoefikasnosti (na skali u celini) u poređenju sa nezaposlenim majkama, kao i više očekivanja od programa podrške. Majke na dugotrajnom odsustvu sa posla zbog nege deteta iskazale su nešto niži nivo samoefikasnosti od zaposlenih, ali i dalje viši nego nezaposlene, što se može povezati sa promišljanjem da im takav radni status pruža određenu finansijsku sigurnost, koja se reflektuje na širenje mreže podrške i samoefikasnije roditeljstvo. Radni angažman, osim što se odražava pozitivno na finansijske i društvene resurse (Bates, 2020; Milkie et al., 2002; Pritvorova et al., 2021), može da doprinese ublažavanju stresa, što može da poveća opšti osećaj samopoštovanja i kontrole nad životom (Klawetter et al., 2023; McStay, et al., 2014a; Nelson, 2011).

Bračni status i kvalitet bračnih odnosa, prema mišljenju nekih autora, mogu da budu od velikog značaja za samoefikasnost roditelja (Kersh et al., 2006). Ipak, u našem istraživanju nisu utvrđene značajne razlike u nivou roditeljske samoefikasnosti između samohranih majki i onih koje žive u bračnoj zajednici. Neke samohrane majke zahvaljujući proširenoj socijalnoj mreži dobijaju dovoljno materijalne i emotivne pomoći od primarne porodice, prijatelja ili ustanova (Cairney et al., 2003; Cohen et al., 2016). Nekada su one koje žive u braku manje zadovoljne kvalitetom podrške, što može da zavisi od kvaliteta porodičnih odnosa i nivoa opterećenosti višestrukim obavezama.

Uključenost u programe podrške može da bude od presudnog značaja za formiranje uverenja u sopstvene snage, odnosno snažan pokretač doživljenog nivoa roditeljske samoeфикаsnosti i da unapredi roditeljsku praksu za brigu o detetu, bez obzira na složene zahteve roditeljstva kada dete ima smetnju u razvoju (Alataş et al., 2025; Boyce et al., 2017; Hohlfeld et al., 2018; Nelson, 2011; Wittkowski et al., 2016).

Zaključak

Na osnovu prosečnih odgovora na ajtemima primenjene skale može se zaključiti da su majke dece sa oštećenjem vida relativno visoko ocenile svoju sposobnost da prepoznaju i odgovore na potrebe svoje dece, ali da su istovremeno svesne i značaja stručne podrške. Rezultatima istraživanja utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika između samoeфикаsnosti majki sa njihovim obrazovnim nivoom, bračnim statusom i starošću u odnosu na dve ispitivane dimenzije – očekivanja roditelja od programa podrške i roditeljska kompetentnost. Jedino se radni status izdvojio kao značajan činilac za predviđanje nivoa roditeljske samoeфикаsnosti i očekivanja od programa podrške, što ukazuje da dodatni resursi i društvena interakcija u radnom okruženju mogu da se odraze pozitivno na kompetentnost roditelja.

U budućim istraživanjima može biti od značaja da se posveti pažnja uticaju psihološkog profila majki (npr. nivo anksioznosti, depresivnosti, stil suočavanja sa stresom, stil vaspitanja, porodične vrednosti) i kvalitativno ispitaju njihova iskustva u odgajanju dece sa oštećenjem vida. Takođe, trebalo bi proveriti i da li su neke karakteristike dece, kao što su npr. stepen ometenosti, uzrast ili pol, povezane sa roditeljskom samoeфикасноšću u ranoj intervenciji. To bi omogućilo bolje sagledavanje potrebe za specifičnim strategijama koje doprinose izgradnji i održavanju nivoa majčinske samoeфикаsnosti i kreiraju delotvorni programi podrške.

Literatura

- Анђелковић, М., и Вучинић, В. (2017). Квалитет живота деце са визуелним тешкоћама узраста до три године. У А. Југовић, Б. Поповић-Ћитић, и С. Илић (Ур.) *Превенција развојних сметњи и проблема у понашању*, (стр. 63-71). Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
- Alataş, D. M., Cemali, M., Öksüz, Ç., & Karaduman, A. A. (2025). Caregiving experiences and expectations of turkish mothers of children with disabilities. *Occupational Therapy In Health Care*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/07380577.2025.2465990>
- Auriemma, D. L., Ding, Y., Zhang, C., Rabinowitz, M., Shen, Y., & Lantier-Galatas, K. (2022). Parenting stress in parents of children with learning disabilities: Effects of cognitions and coping styles. *Learning Disabilities Research & Practice*, 37(1), 51-63. <https://doi.org/10.1111/ldrp.12265>

- Bates, G. (2020). What impact does the child development assessment process have on parental self-efficacy?. *Advances in Mental Health, 18*(1), 27-38. <https://doi.org/10.1080/18387357.2019.1633936b>
- Boyce, L. K., Seedall, R. B., Innocenti, M. S., Roggman, L. A., Cook, G. A., Hagman, A. M., & Norman, V. K. J. (2017). Influence of a parent-child interaction focused bookmaking approach on maternal parenting self-efficacy. *Infants & Young Children, 30*(1), 76-93. <https://doi.org/10.1097/IYC.000000000000085>
- Cairney, J., Boyle, M., Offord, D. R., & Racine, Y. (2003). Stress, social support and depression in single and married mothers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 38*(8), 442-449. <https://doi.org/10.1007/s00127-003-0661-0>
- Cinamon, R. G., Weisel, A., & Tzuk, K. (2007). Work-family conflict within the family. Crossover effects, perceived parent-child interaction quality, parental self-efficacy, and life role attributions. *Journal of Career Development, 34*(1), 79-100. <https://doi.org/10.1177%2F0894845307304066>
- Cohen, S. R., Zeedyk, S. M., Tipton, L. A., Rodas, N. V., & Blacher, J. (2016). Fathers of children with or without ID: Understanding long-term psychological symptoms. *Journal of Intellectual Disability Research, 60*(4), 295-307. <https://doi.org/10.1111/jir.12232>
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement, and correlates. *Family Relations, 49*(1), 13-24. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x>
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal, 24*(2), 126-148. <https://doi.org/10.1002/imhj.10048>
- Dale, L. P., Vanderloo, L., Moore, S., & Faulkner, G. (2019). Physical activity and depression, anxiety, and self-esteem in children and youth: An umbrella systematic review. *Mental Health and Physical Activity, 16*, 66-79. <https://doi.org/10.1016/j.mhpa.2018.12.001>
- Datu, J. A. D., Tai, A. P. L., Valdez, J. P. M., To, P. C., Fung, W. Y., Poon, K., Leung, M., & Lau, W. K. W. (2024). Stress mindset relates to better mental health in parents of children with special needs: A path analysis study. *Child & Family Social Work. https://doi.org/10.1111/cfs.13228*
- Egger, D. N. (2024). *The effect of parenting self-efficacy on parenting stress and parenting practices: A longitudinal analysis with parents from federally qualified health clinics* [Doctoral dissertation, University of Texas at Austin]. <https://doi.org/10.26153/tsw/52837>
- Ely, M. S., Ostrosky, M. M., & Burke, M. M. (2020). Self-efficacy of providers of early intervention services to young children with visual impairments and their families. *Journal of Visual Impairment & Blindness, 114*(2), 114-126. <https://doi.org/10.1177/0145482X20913138>
- Fang, Y., Boelens, M., Windhorst, D. A., Raat, H., & van Grieken, A. (2021). Factors associated with parenting self-efficacy: A systematic review. *Journal of advanced nursing, 77*(6), 2641-2661. <https://doi.org/10.1111/jan.14767>
- Feng, Y., Zhou, X., Qin, X., Cai, G., Lin, Y., Pang, Y., Chen, B., Deng, T., & Zhang, L. (2022). Parental self-efficacy and family quality of life in parents of children with autism spectrum disorder in China: The possible mediating role of social support. *Journal of Pediatric Nursing, 63*, 159-167. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.10.014>
- Foster, C. C., Blackwell, C. K., Kan, K., Morales, L., Cella, D., & Shaunfield, S. (2023). Parental self-efficacy managing a child's medications and treatments: Adaptation

- of a PROMIS measure. *Journal of patient-reported outcomes*, 7(1), 10. <https://doi.org/10.1186/s41687-023-00549-z>
- Fu, J., Ding, Y., Nie, K., & Zaigham, G. H. K. (2023). How does self-efficacy, learner personality, and learner anxiety affect critical thinking of students. *Frontiers in Psychology*, 14, 1289594. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1289594>
- Gessulat, J., Oppermann, E., Cohen, F., & Anders, Y. (2023). Parental self-efficacy in relation to family characteristics. *Journal of Early Childhood Research*, 21(2), 224-240. <https://doi.org/10.1177/1476718X231164133>
- Gibaud-Wallston, J., & Wandersman, L. P. (2001). The Parenting Sense of Competence Scale (PSOC). In J. Touliatos, B. Perlmutter, & M. Straus (Eds.), *Handbook of family measurement techniques* (pp. 166-167). Sage.
- Gindrich, P. A. (2021). Teachers' ratings of students' learning disabilities and self-reported learned helplessness of polish junior high school students. *SAGE Open*, 11(3), <https://doi.org/10.1177/21582440211031898>
- Guimond, A. B., Wilcox, M. J., & Lamorey, S. G. (2008). The early intervention parenting self-efficacy scale (EIPSES). *Journal of Early Intervention*, 30(4), 295-320. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.34326.75844>
- Guimond, A. B., Wilcox, M. J., & Lamorey, S. G. (2014). The Early Intervention Parenting Self-Efficacy Scale (EIPSES). <http://dx.doi.org/10.1177/1053815108320814>
- Hohlfeld, A. S. J., Harty, M., & Engel, M. E. (2018). Parents of children with disabilities: A systematic review of parenting interventions and self-efficacy. *African Journal of Disability*, 7(0), a437. <https://doi.org/10.4102/ajod.v7i0.437>
- Jablan, B., Stanimirović, D., Vučinić, V., i Pešić, D. (2019). Opažanje samoefikasnosti studenata specijalne edukacije i rehabilitacije za rad u inkluzivnoj školi. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 18(1), 63-84. <https://doi.org/10.5937/specedreh18-19832>
- Jackson, A. P. (2000). Maternal self-efficacy and children's influence on stress and parenting among single black mothers in poverty. *Journal of Family Issues*, 21(1), 3-16.
- Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, 25(3), 341-363. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2004.12.004>
- Keresteš, G., Brković, I., & Kuterovac Jagodić, G. (2011). Doživljaj kompetentnosti u roditeljskoj ulozi i sukobi između roditelja i adolescenata/Parenting sense of competence and parent-adolescent conflict. *Suvremena psihologija*, 14(1), 17-34.
- Kersh, J., Hedvat, T. T., Hauser-Cram, P., & Warfield, M. E. (2006). The contribution of marital quality to the well-being of parents of children with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 883-893. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00906.x>
- Klawetter, S., Weikel, B., Roybal, K., Cetin, N., Uretsky, M. C., Bourque, S. L., Hall, A., Hwang, S. S., Nedu, M., Palau, M. A., Scott, J., & Greenfield, J. C. (2023). Social determinants of health and parenting self-efficacy among mothers of preterm infants. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 14(2), 411-429. <https://doi.org/10.1086/716303>
- Kong, C., & Yasmin, F. (2022). Impact of parenting style on early childhood learning: Mediating role of parental self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, 13, 928629. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.928629>
- Lupón, M., Armyones, M., & Cardona, G. (2023). Quality of life of caregivers of children with visual impairment: A qualitative approach. *Research in Developmental Disabilities*, 138, 104538. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104538>

- McStay, R. L., Dissanayake, C., Scheeren, A., Koot, H. M., & Begeer, S. (2014a). Parenting stress and autism: The role of age, autism severity, quality of life and problem behaviour of children and adolescents with autism. *Autism, 18*(5), 502-510. <https://doi.org/10.1177/1362361313485163>
- McStay, R. L., Trembath, D., & Dissanayake, C. (2014b). Stress and family quality of life in parents of children with autism spectrum disorder: Parent gender and the double ABCX model. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 44*(12), 3101-3118. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2178-7>
- Milkie, M. A., Bianchi, S. M., Mattingly, M. J., & Robinson, J. P. (2002). Gendered division of childrearing: Ideals, realities, and the relationship to parental well-being. *Sex Roles, 47*(2), 21-38. <https://doi.org/10.1023/A:1020627602889>
- Mitić, M. (2014). Odgajateljske kompetencije i njihova procena – ROD 3 i 4 i sumarna procena. U B. Radojević (Ur.), *Deca sa teškoćama – preporuke za procenu i podršku* (str. 111-128). Familia.
- Nelson, C. A. (2011). The neurobiological bases of early intervention. In *Handbook of Early Childhood Intervention* (pp. 204-228). <https://doi.org/10.1017/cbo9780511529320.012>
- Peden, A. R., Rayens, M. K., Hall, L. A., & Grant, E. (2005). Testing an intervention to reduce negative thinking, depressive symptoms, and chronic stressors in low-income single mothers. *Journal of Nursing Scholarship, 37*(3), 268-274. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.2005.00046.x>
- Peltokorpi, S., Salo, S., Hart, P., Nafstad, A., Kajamies, A., & Laakso, M. (2024). Developing reciprocity between one-year-old children with visual impairment and additional disabilities and their mothers: The effects of bodily-tactile early intervention. *Learning, Culture and Social Interaction, 48*, 100849. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2024.100849>
- Pritvorova, T. P., Atabayeva, A. K., & Petrenko, Y. S. (2021). Parental employment in families with disabilities: assessment, factors, solutions. *Bulletin of the Karaganda university Economy series, 104*(4), 62-73. <https://doi.org/10.31489/2021ec4/62-73>
- Rahayu, W. F., & Mangunsong, F. M. (2020). Parenting self-efficacy mediates the effect of parental acceptance on the social-emotional abilities of children with special needs. *Life Span and Disability, 23*(2), 211-238.
- Rakap, S., & Vural-Batik, M. (2024). Mitigating the impact of family burden on psychological health in parents of children with special needs: Buffering effects of resilience and social support. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 37*(1), e13179. <https://doi.org/10.1111/jar.13179>
- Rasheed, A. (2022). Hope, quality of life, and self-efficacy among mothers with special needs children. *INSPIRA: Indonesian Journal of Psychological Research, 3*(1), 1-7. <https://doi.org/10.32505/inspira.v3i1.3850>
- Sarimski, K., Hintermair, M., & Lang, M. (2012). Zutrauen in die eigene Kompetenz als bedeutsames Merkmal familienorientierter Frühförderung. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie, 61*(3), 183-197. <https://doi.org/10.13109/prkk.2012.61.3.183>
- Siu, A. F., & Hui, A. N. (2021). Factors influencing well-being and parenting self-efficacy of parents of children with special needs and the developmental outcomes of their children. *Asia Pacific Journal of Developmental Differences, 8*(2), 218-236. <https://doi.org/10.3850/S234573412100009X>
- Tazouti, Y., & Jarlégan, A. (2019). The mediating effects of parental self-efficacy and parental involvement on the link between family socioeconomic status and

- children's academic achievement. *Journal of Family Studies*, 25(3), 250-266. <https://doi.org/10.1080/13229400.2016.1241185>
- Tröster, H. (2001). Sources of stress in mothers of young children with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 95(10), 623-637. <https://doi.org/10.1177/0145482X0109501005>
- Vučinić, V., i Anđelković, M. (2021). *Rana intervencija za decu sa oštećenjem vida*. Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar – ICF.
- Waters, C. L., & Friesen, A. (2019). Parent experiences of raising a young child with multiple disabilities: The transition to preschool. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 44(1), 20-36. <https://doi.org/10.1177/1540796919826229>
- Wittkowski, A., Dowling, H. & Smith, D. M. (2016). Does Engaging in a Group-Based Intervention Increase Parental Self-efficacy in Parents of Preschool Children? A Systematic Review of the Current Literature. *J Child Fam Stud*, 25, 3173-3191. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0464-z>
- Yazicioğlu, T., Yildirim, A. E. S., & Kumaş, Ö. A. (2024). Family stress and self-efficacy in parents of children with special needs: The regulatory role of perceived social support. *Children and Youth Services Review*, 163, 107804. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107804>
- Yusiana, M. A., Pandin, M. G. R., & Yusuf, A. (2024). Building acceptance through parents' self-efficacy in supporting children with special needs philosophical studies a literature review. <https://doi.org/10.20944/preprints202412.1011.v1>

Self-efficacy of mothers of preschool children with visual impairments

Snežana M. Nikolić^a, Vesna J. Vučinić^b, Marija M. Anđelković^b,
Aleksandra B. Grbović^b

^a *School of Elementary and Secondary Education "Milan Petrović"
with student dormitory, Novi Sad, Serbia*

^b *University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia*

Introduction. Maternal self-efficacy refers to a mother's belief in her ability to effectively meet the demands of the parental role and positively influence her child's development. *Objective.* The aim of this study is to examine the relationship between maternal self-efficacy among mothers of children with visual impairments and various sociodemographic characteristics (age, level of education, marital status, and employment status). *Method.* The sample consisted of 42 mothers of preschool-aged children with visual impairments and multiple disabilities who were enrolled in early intervention programs. Data were collected using the Early Intervention Parenting Self-Efficacy Scale (EIPSES). *Results.* Employment emerged as a significant factor in the self-efficacy of mothers of children with visual impairments and multiple disabilities. Employed mothers demonstrated a higher level of confidence in their ability to meet the demands of the parental role ($p = .001$), and simultaneously had higher expectations from support professionals ($p = .006$). No statistically significant relationship was found between perceived maternal

self-efficacy and age, marital status, or level of education. *Conclusion.* Future research on the self-efficacy of parents of children with visual impairments and multiple disabilities should include analyses of specific areas of parental involvement, such as readiness to learn Braille, understanding needs related to visual functioning and environmental adaptation, as well as certain personality traits and intergenerational characteristics of parenting.

Keywords: maternal self-efficacy, maternal competence, sociodemographic characteristics of mothers, children with visual impairments

PRIMLJENO: 10.6.2025.

REVIDIRANO: 3.10.2025.

PRIHVACENO: 21.10.2025.